

The Encyclopaedia of Islam'da olmak üzere doksan dört madde yazmıştır. Bunlar arasında *İslâm Ansiklopedisi*'ndeki "Bayramiyye", "Celvetiyye", "Çile", "Kızılbaş", "Mevlevîlik", "Nesîmî", "Niyâzî-i Mısırî", "Şemsiyye", "Şeyh Galib", "Tercüman"; *Türk Ansiklopedisi*'nde "Halvetiyye", "Hurûfluk", "Kadirlik", "Kalenderiyye" ve *The Encyclopaedia of Islam*'daki "Djilwatiyya", "Fađl Allâh Hurûfî" maddelelerini özellikle belirtmek gerekir.

Basılı olmayan eserleri arasında Türk Tarih Kurumu için yaptığı *Târîh-i Cihan-güşâ*, *Câmî'ü't-tevârih* ve Nizâmeddin Şâmî'den *Zâfername* tercümeleri vardır. Türk Tarih Kurumu, sonuncu eserin Necati Lugal tarafından yapılan tercümesini basmayı tercih etmiştir. Basılmamış bir başka tercümesi de Abdülkâdir-i Belhî'nin *Sunûhât-ı İlâhiyye*'sidir (Konya Mevlânâ Müzesi, Abdülbaki Gölpinarlı Kitapları, nr. 145). Gölpinarlı'nın ayrıca mazmunlar üzerinde ansiklopedik bir eser hazırladığı haber verilmektedir (*JTS*, XIX [1995], s. XIX, LI).

Bütün ilmî ve fikrî çalışmalarını yanında gençliğinden bu yana zaman zaman eski şiir zevkiyle klasik yolda manzumeler de yazan Gölpinarlı bunları bir araya getiren, henüz basılmamış bir divana da sahiptir (Mevlânâ Müzesi, Abdülbaki Gölpinarlı Kitapları, nr. 218).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri* (1930), I, 160-162; Ergun, *Türk Şairleri*, II, 724-727; TA (1971), XVIII, 11-12; TDEA (1979), III, 358-359; Mehmet Kaplan, "Abdülbaki Gölpinarlı", *Milletler Sanat Dergisi*, nr. 56, 15 Eylül 1982, s. 31; Orhan Şaik Gökyay, "Abdülbaki Gölpinarlı'nın Ardından", *MK*, nr. 39, Nisan 1983, s. 47-48; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1983, s. 172-173; S[erver] Tanilli, "In Memoriam Abdülbaki Gölpinarlı", *Turcica*, XVI, Paris 1984, s. 7-9; Atilla Özkrımılı, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1984, II, 546-547; Tevfik Subhânî, "Muhtaşarî der Bâre-i Zindegânî ve Âşâr-ı Üstâd 'Abdülbâki", *Neşriyye-i Dânişgede-i Edebiyyât u 'Ulûm-i İnsânî*, nr. 128-129, Tebriz 1983, s. 127-136 (ayrıca bk. a.mlf., Gölpinarlı'dan: *Mevlânâ Celâlüddin: Zindegânî, Felsefe, Âşâr u Güzidei ez Ânhâ* tercümesi başındaki önsöz, Tahran 1363 hş./1984, s. 3-14); *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, III, 1079-1080; *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, VIII, 4684; Metin Akar, "Vefatının On İkinci Yılında Abdülbaki Gölpinarlı ve Eserleri", *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, nr. 2, İstanbul 1994, s. 7-30; Murat Bardakçı, "Salacak'taki Ahşap Ev, Baki Hoca ve «Garib»", *JTS. In Memoriam Abdülbaki Gölpinarlı Hâtıra Sayısı I*, c. XIX (1995), s. VII-XX; Hatice Aynur, "Abdülbaki Gölpinarlı Bibliyografyası", a.e., s. XXI-LIV; Ali Alparslan, *Abdülbaki Gölpinarlı*, Ankara 1996.

ÖMER FARUK AKÜN

GÖMEÇ HATUN TÜRBESİ

Konya'da eyvan tipinde bir Selçuklu türbesi.

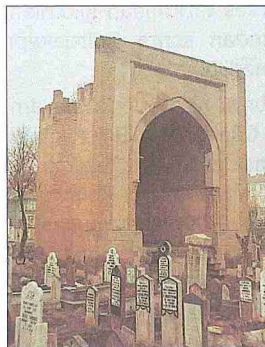
Konya'nın Kalenderhâne mahallesindeki Musallâ Mezarlığı içindedir. Âbidevî cephesini ve diğer yanlarını üstten çeviren mazgal biçimi dendanları sebebiyle yapıya halk arasında Kız Kulesi adı da verilmektedir.

Anadolu Selçukluları döneminde kesme taş yanında tuğla geleneğinin de yaşatıldığı ender eserler arasında bulunan türbeyi yaptıran, IV. Kılıcarşan'ın hanımı ve III. Gıyâseddin Keyhusrev'in annesi Gömeç Hatun'un XIV. yüzyıl başlarında hayatta olduğu anlaşılmakta ve Mevlevî kaynaklarında kendisinden bahsedilmektedir. Ancak yapının üzerinde hiçbir kitâbeye rastlanmadığından tarihlendirilmesi zordur. XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIV. yüzyıl başları arasında teklif edilen tarihlenmeler yanında benzerleriyle karşılaştırılarak eseri XIII. yüzyıl sonlarına yerleştirmek de mümkündür.

Gömeç Hatun Türbesi 1950 yılından sonra onarım alınmıştır. Eski halinde etrafını üç yönden çeviren muhtemelen ahşap revakların izleri tesbit edilmiş, zemindeki cenazelik / mumyalık katında dört sanduka bulunduğu belirtilmiştir. Eski kayıtlardan türbenin pek çok vakıf eserle birlikte yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Türbe, Anadolu'da Selçuklu çağı içinde en erkeni Seyitgazi'de Alâeddin Keykubad'ın annesine ait Ümmühan Hatun Türbesi olmak üzere, ayrı bir grup teşkil eden eyvan biçimi türbelerin en büyük ve âbidevî olanıdır.

Cenazelik / mumyalık katı ile üst yapısının bir bölümü iri kesme taş, daha yukarı kısmı ise tuğladan yapılmıştır. Dikdörtgene yakın plandaki binanın doğu ve batı taraflarında üçgen biçiminde payanda çıkmaları vardır. Sivri kemerli

Gömeç
Hatun
Türbesi -
Konya

ve yüksek bir tak şeklindeki kuzey cephesi, kalkan duvarı biçiminde yapının bütün yüksekliğini aşmaktadır. Kemerin arkasındaki üzeri sivri beşik tonozla örtülü ziyaret mekânına iki yönden merdivenlerle çıkılmaktadır. Âbidevî cephe dikdörtgen bir çerçeve oluşturacak biçimde çevrilmiştir. Bu çerçeve ile kemer içinde hâlâ izleri görülebilen çini kaplamalar vardır. Tonozun sıvalı ve bir zamanlar renkli nakışlarla süslenmiş olduğu kaydedilmekle birlikte cephedeki çini kaplama izlerinin bir kısmının kare levhalarla sır altı, bir kısmının da renkli sır tekniğinde yapılmış olması muhtemeldir.

Ziyaret mekânının ortasında eskiden var olduğu söylenen sandukanın da çini kaplamalı olması mümkündür. Ancak karşı cephedeki dikdörtgen mihrapla yanındaki cüz nişinde çini izi tesbit edilmemiştir. Zemindeki cenazelik / mumyalık katının çapraz tonoz örgü ile yenilenmiş tavanı onarım öncesinde çökmüş durumda idi.

BİBLİYOGRAFYA :

Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1959, s. 205-208; a.mlf., "The Turbeh of Gümüş Hatun, A Seljuk Monument", *Ars Orientalis*, IV, Washington 1961, s. 357-360; Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 600-605; Mehmet Önder, *Mevlâna Şehri Konya*, Ankara 1971, s. 190-192; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1973, II, 143; a.mlf., *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 189; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 61; M. Ferit Uğur, "Gömeçhane", *Konya*, sy. 9, Konya 1937, s. 566-570; Metin Sözen, "Anadolu'da Eyvan Tipi Türbeler", *Anadolu Sanatı Araştırmaları*, I, İstanbul 1968, s. 184-188; M. Oluş Arık, "Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri", *Anadolu: Anatolia*, XI, Ankara 1969, s. 99.

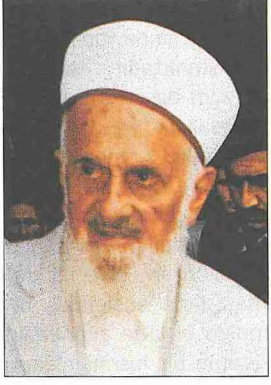
ARA ALTUN

GÖNENLİ MEHMET EFENDİ

(1903-1991)

Vâiz, reisülkurrâ.

Aslen Kırmırlı bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak Gönen'de doğdu. Babası Osman Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. İlk öğrenimini ve hıfzını tamamladıktan sonra 1920'li yıllarda İstanbul'a gitti. Sezzeli Ahmed Şükrü Efendi'nin ders halkasına devam ederek 1925'te kiraat ilminden icâzet aldı. Bu arada Medresetü'l-irşâd'a kaydoldu. Medreselerin kapatılması üzerine (1924) yeni açılan İmam-Hatip Mektebi'nin son sınıfına kabul edildi; 1927 yılında bu okuldan mezun oldu. Soyadı kanunu çıktıktan sonra Öğüt-

Gönenli
Mehmet
Efendi

çü soyadını aldı. Halk arasında daha çok Gönenli Hoca olarak tanınmıştır.

İlk görevine Gönen Merkez Camii imam-hatibi olarak başlayan (1930) Mehmet Efendi üç yıl sonra askerliğini yapmak üzere buradan ayrıldı. Dönüşte İstanbul'da Hacı Kaftanî, Dülgerzâde ve Hacı Hasan camileriyle Sultan Ahmed Camii'nde imamlık yaptı. En uzun görevi Sultan Ahmed Camii imamlığıdır (1954-1982). Bu sırada Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatıyla (1976) boşalan reisülkurrâlığı da üstlendi.

Resmî görevinin yanında Gönenli Hoca'nın örgün ve yaygın eğitim hizmetleri Kur'an kurslarında fahrî öğretmenlik ve fahrî vâizlik üzere iki grupta ele alınabilir. İmam-Hatip okulları açılmadan veya yeterli sayıda mezun vermeden önce Gönenli Hoca, Türkiye'de din görevlilerine karşı duyulan ihtiyacı göz önüne alarak kendi gayretiyle öğrenci yetiştirirken sonraları bu faaliyeti her türlü sorumluluğunu üstlendiği Kur'an kurslarında sürdürmüştür. Kur'an-ı Kerim ve dinî bilgiler öğrenmek üzere Türkiye'nin çeşitli bölgelerinden İstanbul'a gelen fakir öğrencilerin ihtiyaçlarını halktan topladığı yardımlarla karşılayarak önemli hizmetlerde bulunmuş ve 1940-1980 yılları arasında binlerce talebe yetiştirmiştir. Onun ilgilendiği kursların başında hepsi de Fatih semtinde olmak üzere Üçbaşı Camii Kur'an Kursu, Hacı Hasan Camii Kur'an Kursu (İmâret-i Atik Camii ile birlikte) ve Akseki Mescidi'ndeki Hırka-i Şerif Kur'an Kursu gelmektedir. Bunlardan başka İstanbul'un muhtelif semtlerindeki birçok caminin müştemilâtında veya apartman dairelerinde barınan yüzlerce öğrencinin masrafı da yine Gönenli Hoca tarafından karşılanmaktaydı.

Gönenli Mehmet Efendi, fahrî vâiz olarak kadınların ihmal edilen din ve ahlâk eğitimine daha çok önem vermekteydi. Haftanın hemen her gününde İstanbul'un çeşitli yerlerindeki camilerde kadınlara vaaz verirdi. Vaazlarında öğretmekten çok eğitime, irşad etme ve dinî hayatı canlı tutma onun başlıca hedefi olmuştur. Bu sebeple vaazlarına güzel sesiyle Kur'an-ı Kerim okuyarak başlar, ilâhî ve kasidelerle cemaati coşturur, ardından dinleyicilerin dikkatini çekecek şekilde etkili ve slogan mahiyetindeki cümlelerle kısa konuşmasını yapardı. İrşad konusunda Hz. Peygamber'in "Köylaylaştırınız, güçleştirmeyiniz; müjdeleyiniz, ürkütmeyiniz" (Buhârî, "İlim", 11, "Edeb", 80, "Cihâd", 164; Müslim, "Cihâd", 6-7) meâlindeki hadisinin emrini hayatı boyunca titizlikle uygulamaya çalışmıştır. Başarısı, coşkun imanı ve ihlâsı yanında uyguladığı hoşgörüyü dayanan bu yöntemden kaynaklanmaktaydı.

Bilindiği kadarıyla Gönenli Hoca'nın hiçbir tarikata intisabı yoktu. Bu hususta soru soranlara, "Biz Resûlullah'ın yolundayız" derdi. Fakat tasavvufun zühd ve takvâ çerçevesinde öngördüğü bütün fazilet ve üstün meziyetlere sahip olduğu için halk ona bir velî gözüyle bakmıştır. Şu var ki özellikle hanımlara yaptığı vaazlarda Hz. Peygamber'in ezkâr ve evrâd olarak okunmasını tavsiye ettiği tehlîl, tesbih, dua, istiğfar ve salavât-ı şerifelerden seçtikleri cemaatiyle birlikte okurdu ve fırsat buldukça buna devam edilmesini tavsiye ederdi. Bu evrâd ve tesbihat daha sonra kitap haline getirilip basılmıştır (*Evrâd ve Tesbihat*, İstanbul 1995).

Bütün ömrünü hayır hizmetlerine sarfeden Gönenli Mehmet Efendi, başta Kızılay ve Yeşilay olmak üzere yetişebildiği her çeşit hayır kurumuyla yakından ilgilendi. Halkla iç içe yaşadı, zengin fakir her sınıfın güvenini ve sevgisini kazandı. 7 Temmuz 1982'de Sultan Ahmed Camii imamlığından emekli olduktan sonra da hayır ve irşad hizmetlerine koştuktan geri durmadı. 2 Ocak 1991'de vefat etti. Fatih Camii'nde çok kalabalık bir cemaatin iştirakiyle, kendisinden sonra reisülkurrâlık görevini devralan Abdurrahman Gürses tarafından kılınan cenaze namazından sonra Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildi.

Vefatından sonra hizmetlerini devam ettirmek üzere Gönen'de 1994'te kendi adına bir cami inşa edilmiştir. Yatılı Kur'an kursu, aşevi, kütüphane ve konferans salonundan oluşan külliye yapımı sürdürülmektedir. Ayrıca 1995 yılında İstanbul'da Gönenli Mehmet Efendi İlim ve Hizmet Vakfı adıyla bir vakıf kurulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Gönenli Mehmed Efendi'nin İstanbul Müftülüğü'nde bulunan sicil dosyası; *Diyanet İşleri Başkanlığı Mushafı İnceleme Kurulu Esâmî-i Kur'ân Defteri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi [Ankara], s. 103; Recep Akakuş, *İslâm'da Kur'an Öğretimi ve Reisülkurrâ Gönenli Mehmet Efendi*, İstanbul 1991, s. 101-207; *Gönenli Mehmed Efendi Hazretleri'nden Sohbetler* (haz. Zeynep Feyza Kurtulmuş v.dğr.), İstanbul 1994; "Bir Kur'an Aşığının Ardından", *Altınoluk*, sy. 60, İstanbul 1991, s. 33-36; S. Muradbeyli, "Gönen'li Mehmed Efendi'yi Hayır'la Yad Eyleyerek", *Tevhid*, II/14, İstanbul 1991, s. 25-28; "Gönen'li Mehmed Efendi'nin Ardından", *Öğüt*, VI/68, İstanbul 1991, s. 22-24; "Gönen'li Mehmed (Öğütçü) Efendi", *Millî Gazete*, İstanbul 30 Mart-5 Nisan 1991; "Gönen'li Mehmed Efendi", *Zaman*, İstanbul 7 Ocak 1991, 11 Şubat 1992, 22 Şubat 1992.

RECEP AKAKUŞ

GÖNÜL

Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hâtır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül Türk edebiyatının divan, halk ve dinî-tasavvufî mahsullerinin en önemli ve en çok işlenen konularından biridir. Divan edebiyatında teşhis ve tecrid yoluyla âdeta ikinci bir âşık hüviyetinde ele alınır: "Ets'e Nef'î n'ola ger gönülyle dâim bezm-i hâs / Hem kadeh hem bâde hem bir şüh sâkîdir gönül" (Nef'î). Gönül âşık gibi ağlar, kanlı göz yaş döker; yaralıdır, aşkın ve gamın merkezidir. "Dil-i gamgîn, dil-i gamhâr, dil-i sûzân, dil-i pürsüz" gibi tabirler bunu ifade eder. Ahmed-i Dâ'nin şu beyti bu anlayışın örneğidir: "Gam yeme ey şikes-te dil bu dahi böyle kalmaya / Firkat içinde hasta dil bu dahi böyle kalmaya".

Gönül birçok teşbih ve mecaza da konu olmuştur. Bunlardan memleket, iklim, il, vilâyet, şehir, Bağdat ve Mısır gibi unsurlar sevgilinin padişaha, aşk derdinin de orduya benzetilmesi esasına dayanır. Sevgili gönül ve aşk ülkesinin sultanıdır. Aşk derdi bu ülkeyi sık sık yağmalamaktadır. "Bir ülkede iki padişah olmaz" atasözü uyarınca âşığın gönülünde padişah olarak sevgilinin aşkının yeterli olduğu ifade edilir: "Gam değil bende isen Mısır-ı dile sultansın / Bir azizin kuludur Yüsu'f-ı Ken'ân-ı Mısır" (Ahmed Paşa). Bazan âşığın kendisi gönül mülkünün sultanı olarak gösterilir; âh ateşinin kıvılcıkları asker, sevgilinin aşkı da sancak kabul edilir.

Sevgili gönül tahtının sahibi, gönül sarayında misafir kalan bir sultan şeklinde düşünülerek gönül de kul, saray, taht,